

*Сатановська Г. С.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

*Руднева І. С.,
кандидат педагогічних наук,
доцент, в.о. завідувачки кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

*Белявська М. Ю.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри романо-германської філології
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПОЕТИКА ТІЛЕСНОСТІ В ПРОСТОРОВІЙ СТРУКТУРІ ЗБІРКИ ЛІРИЧНИХ ЕСЕЇВ «ВОГНІ» МАРГЕРІТ ЮРСЕНАР

Анотація. Статтю присвячено дослідженню поетики тілеснісних образів у просторовій структурі збірки ліричних есеїв «Вогні» французької письменниці Маргеріт Юрсенар. Спираючись на положення французьких феноменологів М. Мерло-Понті та М. Фуко щодо поєднання тіла людини з простором та часом; щодо тілеснісного аспекту як основи соціального існування не тільки людини, а й усіх живих організмів, а також на студії низки сучасних дослідників (О. Гомілко, Ф. Штейнбук, І. Галуцьких, Л. Коннел, А. Швайгер), автори аналізують просторову модель есеїв та виокремлюють численні тілеснісні характеристики спадкових образів різної функціональності.

Виявлено, що на рівні зовнішнього простору тексту збірки тілеснісна акцентуація може слугувати засобом реалізації образів пейзажів, архітектурних споруд та об'єктів побуту. На рівні внутрішнього простору, образи людського тіла та вбрання часто слугують засобом характеристики міжособистісних стосунків персонажів збірки, їхніх дум та почуттів. Часто тілеснісні характеристики підлягають міфопоетичній та екзистенціальній межові образів переходу (смерті, військової баталії, втечі, темряви, та ін.). Тілесність також пов'язується з античним переживанням тілесності загальної світобудови і з міфопоетичною опозицією життя \ смерть, а також з притаманною авторам творів філософської та екзистенціальної спрямованості (до яких відноситься М. Юрсенар) тенденцією до десакралізації та урівнянням божественних істот до людини.

Доведено, що поетологічні особливості тілеснісних образів та образів вбрання, притаманних просторовій структурі збірки «Вогні», є художнім засобом втілення антропоцентричної спрямованості творчого пошуку М. Юрсенар, прагнення письменниці відтворити ренесансний міф, наголошуючи на найвищій цінності людини та всього притаманного людству. При цьому, розгляд сучасного стану досліджень категорії тілесності в рамках простору художнього тексту дозволяє виокремити новий та перспективний напрямок – вивчення тілесності як аспекту просторовості на тлі загального аналізу часопростору у творах представників сучасної французької літератури.

Ключові слова: поетика, тілесність, М. Юрсенар, «Вогні», сучасна французька література, десакралізація, образи вбрання.

Категорія тілесності є інтегральною частиною сучасного літературного простору. Про актуальність проблеми тілесності як аспекту художнього тексту та об'єкту літературознавчого аналізу, свідчать студії сучасних українських (Галуцьких І. [1], Штейнбук Ф. [2], Гомілко О. [3]) та зарубіжних дослідників (Коннел Л. [4], Фінтц К. [5], Лопес Міасо Ж. [6]).

Тілесність як невід'ємна частина буття людини і її взаємодії з навколишнім простором уперше детально розглядається представниками феноменології – одного з головних напрямів філософських досліджень першої половини ХХ століття. Засновник феноменології, німецький мислитель Е. Гуссерль, вважає, що особистість наділена предметністю, оскільки вона є частиною навколишнього простору – її тіло рухається в просторі. Учений детермінує простір як те, що надає певного розміщення тілу; це система місць, доступних завдяки руху [7]. Тож, аспект тілесного погляду є фундаментальним для розуміння відношень тіла і світу.

Проблема тілесності розробляється М. Мерло-Понті, котрий у своєму дослідженні «Феноменологія сприйняття» [8] детермінує тіло людини як поєднане з простором і часом, як точку схрещення трансцендентального та емпіричного. Учений підкреслює ключову роль тіла як чинника, що пов'язує людину з плоттю світу, підкреслюючи, що всі взаємодії у бутті є плотськими за своєю суттю. Тіло людини є для неї своєрідною віссю світу, провідником і мірою всього, за допомогою нього вона пізнає світ і володіє ним.

Французький філософ М. Фуко наголошує у дослідженні «Слова і речі» [9], що людина нерозривно пов'язана з існуючим порядком слів і речей за допомогою свого тіла й підкреслює тілеснісний аспект як основу соціального існування не тільки людини, а й усіх живих організмів, акцентуючи просторову природу тіла людини.

Важливими для нашого дослідження є висновки досліджень сучасних українських учених О. Гомілко («Феномен тілесності» (2007)) [3] та Ф. Штейнбука («Тілесність – мімезис – аналіз» (2009)) [2] стосовно універсальності філософської категорії тілесності, використання якої є необхідним інструментом у сфері гуманітарного пізнання. О. Гомілко наголошує,

що завдяки фундаментальному поняттю тілесності стало можливим декодування багатьох культурних сенсів та осмислення феноменів буття у всій їхній модусній багатовекторності. Окрім цього, тілесність визначається як філософський концепт, що обґрунтовує чуттєвий характер людського буття як невід'ємної онтологічної ознаки й фіксує присутність людини у світі через *сприйняття, просторовість, моторність та темпоральність*. Отже, тілеснісний аспект визначається як одна із сутнісних характеристик часопростору людського буття.

Ф. Штейнбук вважає, що духовна сфера існує завдяки реальності тіла, утворюючи з останнім надзвичайно складну діалектично зумовлену дихотомічну єдність. Унаслідок цієї взаємодії «<...> художній твір може бути визначено як усвідомлену та наочну актуалізацію досвіду тілесного буття...» [2, с. 191]. Відтак дослідник пропонує застосування тілесно-міметичного методу аналізу художніх творів, який дозволяє вивчати літературний твір в усій його цілісності. Окрім цього, цей метод зумовлює результативний розгляд та виявлення тих «<...> сенсів, що одночасно і репрезентують досвід тілесного буття, і спрямовані на повернення до цього буття» [2, с. 192].

Тож, метою цього дослідження є аналіз поетологічних властивостей тілеснісних образів (до яких ми включаємо й образи людського вбрання) у просторовій моделі збірки «Вогні» М. Юрсенар.

Збірка «Вогні» (1936) складається з ліричних есеїв, або збіркою поем про кохання, як вважає сама авторка, французька письменниця М. Юрсенар [10, с. 11]. Протагоністи есеїв збірки є міфічними героями, що виходять зі світу Античної Греції. Авторка акцентує, що тут звертання для героїв минулого є певним фоном для втілення актуальних світових та особистих проблем [11].

Український вчений Д. Чистяк надає власний переклад твору, а також післямови й примітки до неї [12]. Дослідник аналізує жанрову й стильову специфіку збірки, акцентуючи поєднання у ній прозового, ліричного й міфопоетичного чинників.

Французька дослідниця А. Швайгер [13] наголошує на наявності тілеснісного аспекту у творі, присвяченому коханням як поєднанню духовного і тілесного начал (тут тіло реалізується як зовнішня оболонка душі).

«Вогні» є збіркою ліричною, тож тут на перший план виходить індивідуальний аспект стану героїв, а саме їхні думки й почуття. образи героїв визначаються яскравими тілеснісними характеристиками, котрі номінуються як просторові та можуть виконувати різні функції, а саме слугувати засобом утілення простору внутрішнього (почуття та думки героїв) та зовнішнього (пейзажі, архітектурні споруди, побутові речі).

У першому есеї збірки «Федра» героїня есею «<...> байдужно виходить за Тесея, оплативши перепливання моря тілом <...>». Федра закохана у свого пасинка Іпполіта, котрий постає як ототожнений універсуму: «<...> обличчя твоє просториться до обширів усесвіту» [14, с. 292]». Тож зауважимо, що тут тілеснісні характеристики слугують засобом акцентуації міжособистісних стосунків героїв.

Страждання Федри, викликані неможливістю любовного зв'язку зі своїм пасинком, підкреслено тілеснісними характеристиками: «<...> Вся в лихоманці, під просяклыми потом простирадлами <...> тіло стає її особистим пеклом» [14, с. 293].

Окрім цього, тілеснісні образи в есеї також можуть отожнюватись з об'єктами архітектури чи побуту: «<...> про-

філь хлопчика нагадує Кносський палац і дволезову сокиру» [14, с. 293].

Есе «Ахілл» починається з міфопоетичного образу гасіння світла: «Усі смолоскипи загасили <...> уже не відрізати чорної сукні Місандри від червоної – Деїдаміної; біле ж убрання Ахілла зазеленіло в місячному саяві <...> ця непокійна богиня виколола око маякові» [14, с. 296]. Тут тілеснісні акценти та образи вбрання, що обарвлюють просторові пейзажні образи сумісно з міфопоетичними образами темряви та місячного саява відтворюють невизначеність та екзистенційну межовість життєвої ситуації героїв.

Узагалі в есе «Ахілл» виділяються численні тілеснісні образи тіла поряд з акцентуванням деталей жіночого вбрання протагоніста, що підкреслює домінуюче людське начало в герої напівбогови-напівлюдині. Так, його мати, морська німфа Фетіда «<...> подібно до тих селянок, що перевдягають хворих хлопчиків у дівчаче вбрання <...> вона вбрала дитину в туніку богині <...> запнутий у шовки, обмаяний серпанками, оплутаний золотими ланцюжками Ахілл прослизнув до дівочої вежі <...>» [14, с. 296].

За сюжетом есею герой Ахілл через ревності задуше Деїдамію, цареву дочку, яка допомагала йому схватись на острові Скірос. Образ смерті Деїдамії обарвлено яскравими тілеснісними акцентами: «<...> Цей убраний у бронзу молодик зітер Деїдамії спомини про нічний образ Ахілла – в очах жінки військовий обладунок перевершував блідавий полиск голого тіла <...> Ахілл <...> наслухав, як життя Деїдамії йшло горлом – так вода вихлюпується із завузької шийки вази» [14, с. 299]. Тут просторові образи вбрання, тіла, а також міфопоетичний образ води підкреслюють екзистенціальний межовий стан героїв.

Окрім цього, визначимо образ люстерка, в якому Ахілл бачить некрасиве відображення свого нарум'яненого обличчя, «<...> блідий доказ відсутності в його єстві божого» [14, с. 300], Люстро також символізує межовий екзистенціальний стан героя: він усвідомлює, що йому зовсім не цікаво намагатись вести звичайний мирський спосіб життя, він воліє бути воїном та богом.

Міфопоетичні тілеснісні образи пологів, мерців, смерті та крові займають домінуюче місце в художньому просторі есея «Патрокл»: «Кассандра голосила на мурах, терзаючись страшними пологами майбутнього <...> Кров налипала на невпізнаних щочах трупів подібно до рум'янцю; Елена ж підфарбовувала уста упириці рум'янками, які викликали у пам'яті кров» [14, с. 303]. Визначимо, що тут образ крові скоріше несе в собі має позитивну конотацію, у міфопоетичному світосприйнятті кров пов'язана зі смертю, а та, у свою чергу, асоціюється з переходом до іншого стану й неминучого воскресіння. Отже, кров постає своєрідним провідником, що веде до трансформації та воскресіння.

За сюжетом есею герой Ахілл згадує риси свого близького друга Патрокла вбитого Гектором: «<...> завжди холоднуваті руки, тяжке тіло <...> живим Патрокл здавався лише начерком свого трупа» [14, с. 304]. Стан тіла Патрокла після смерті (блідість, окляклі й трохи зсутулені плечі, та ін.) Ахілл сприймає як привабливіший і величніший. Натомість живі люди здаються йому лише тінями мерців – міфопоетичний образ смерті символізує перехід до іншого стану, а смерть іншої людини стає сакральною жертвою на шляху до божественного.

Сцена бою протагоніста Ахілла з амазонками обарвлена виразними образами смерті та війни, адже тут на рівні міфопоетичного простору вони порівнюються з образом кохання та любовних ласощів. Так, «<...> його меч увіходив у ці рум'яні перса, розв'язуючи гордієві вузли нутрощів» [14, с. 305]. У баталії з Пентесилеєю, котра як «<...> тверда кісточка у цім оголено-очищеном м'якуші <...>» [14, с. 305] Ахілл «<...> підступав, відступав <...> весь у полоні кохання <...>». Нарешті він скільки стало сили кинув меч та «<...> Пентесилея впала, як віддаються чоловікові, не годна оборонятися від звалтування залізом» [14, с. 305]. Визначимо також, Пентесилея була єдиною «<...> з-поміж усіх посестер, яка зважилася на відрізання перса, втім, це каліцтво заледве вбачалося на цій божественній груді» [14, с. 305]. Зауважимо, що на міфопоетичному рівні смерть численних амазонок, а особливо Пентесилеї (жінки, до якої Ахілл відчуває притяжіння) символізує жертвоприношення, яке здійснює напівбог Ахілл на шляху до набуття статусу бога.

Художній простір есею «Антигона» характеризується виразними тілеснісними характеристиками. Героїня вирушає з рідного міста Фіви, супроводжуючи свого батька, Едипа: «Вона залишає це місто, <...>, де затверділи обличчя витворені з могильної землі <...>» [14, с. 308]. Підкреслимо референцію до образу смерті в тілеснісній акцентуації образів містян: «Серця повисихали – подібно до полів; серце нового царя – сухий шерехлий валун» [14, с. 308] (співвідношення просторових образів природи та людського тіла).

Важливим моментом є мить після вбивства Полініка, коли Антигона «переможений, нагий, мертвий, він сягнув найглибшого людського дна <...> вона нахилиється над ним, ніби небо над землею, довершуючи цим порухом свій усесвіт <...> цей мрець – ота порожня погребальна урна, яку можна буде <...> виповнити вином пречистого кохання» [14, с. 309]. Антигона несе труп Полініка до Фів: «<...> тендітними руками вона <...> піднімає тіло <...> і несе до розп'яття цього розп'ятого» [14, с. 310]. Тілеснісні акценти посилюють відчужений стан Антигони – в неї «розкуйовджені коси божевільної», «лахміття злидарки», «брудні нігті вантажниці». Вона – «упириця», що прагне Воскресіння й прикриває закривавленим лахміттям мерця – образи крові й референції до смерті акцентують перехідний стан Антигони, а біблійні й сучасні алюзії забезпечують міфопоетичний зв'язок епох у проблематиці твору.

Наприкінці есею, коли Антигона кінчає життя самогубством, при цьому «<...> оракули падають на землю <...> мацаючи перса землі, що було поринула у летаргичний сон» [14, с. 308]. Тут письменниця асоціює образ землі з образом жіночого тіла, що на міфопоетичному корелює з образом землі-матінки, яка може давати життя та відновлюватись на циклічній основі.

Таким чином, дослідження збірки «Вогні» дозволяє зробити висновок, що гуманістичне світосприйняття М. Юрсенар повною мірою реалізувалось у просторовій моделі збірки «Вогні». Лірична форма висловлювання сприяє суб'єктивізації простору: численні просторові метафори, просторові багатопланові асоціації стають мовою почуттів героїв ліричних есеїв. Екзистенціальний межовий стан персонажів утілюється через міфопоетичні образи смерті, крові, темряви, втечі, які обарвлюються

численними тілеснісними образами. Суб'єктивізація простору визначає ізоморфність людини і світу – тіло людини виповнює всесвіт, асоціюється із землею, набуваючи їхньої предметності та властивостей. Простір протагоністів (і внутрішній, і зовнішній), виразно отілеснюється, стає сакральним центром, протиставленим мирському просторові інших персонажів.

Тож поетологічна специфіка тілеснісних образів та образів вбрання, притаманних просторовій структурі збірки «Вогні», є художнім засобом втілення антропоцентричної спрямованості творчого пошуку М. Юрсенар, прагнення письменниці відтворити ренесансний міф, наголошуючи на найвищій цінності людини та всього притаманного людству. Гуманістичний творчий пошук письменниці втілюється в тілеснісному аспекті художнього простору її творів, формуючи ототожнення людина–всесвіт, притаманне творчому світосприйняттю М. Юрсенар як представниці інтелектуально-філософської прози ХХ століття. Розгляд поетики тілесності в художньому просторі збірки «Вогні» дозволяє виокремити новий і перспективний напрямок – вивчення тілесності як аспекту просторовості на тлі загального аналізу часопростору у творах представників сучасної французької літератури.

Література:

1. Гомілко О. Є. Феномен тілесності: автореф. дис. д-ра філ. наук : спец. 09.00.04 / О. Є. Гомілко. Київ, 2007. 38 с.
2. Штейнбук Ф. М. Засади тілесного міметизму у текстових стратегіях постмодерністської літератури кінця ХХ–початку ХХІ століття. Київ : Педагогічна преса, 2007. 292 с.
3. Галуцьких І. А. Художня тілесність як конструкт. *Нова філологія*. 2014. № 66. С. 61–65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Novfil_2014_66_14
4. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. с фр. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ : «Український центр духовної культури», 2001. 552 с.
5. Чистяк Д. Післямови та примітки. *Мартерім Юрсенар*. Твори. Київ : Пульсари, 2012. С. 366–452.
6. Юрсенар М. Твори: Чорне творіння. Вогні / передмова, переклад з французької, післямови та примітки Д. Чистяка. Київ : Університетське видавництво ПУЛЬСАРИ, 2012. 455 с.
7. Connel L. Ce corps qui écrit: L'Écriture et la corporalité dans "Le Livre d'Emma" de Marie-Cécile Agnant. *Nouvelles Études Francophones*. Vol. 31, No. 2 (Automn 2016). Lincoln : University of Nebraska Press, 2016. P. 29–43.
8. Fintz C. Les imaginaires des corps dans la relation littéraire. Approche socio-imaginaire d'une corporéité partagée. *Dans Littérature*. 2009. 1 (№ 153). P. 114–131.
9. Foucault, M. The Order of Things: An archaeology of the human sciences. London : Routledge, 2001, 416 p.
10. Husserl E. Ideas for a Pure Phenomenology and Phenomenological Philosophy: First Book: General Introduction to Pure Phenomenology. Indianapolis : Hackett Publishing Company Inc., 2014. 376 p.
11. Miasso JL. Le corps en littérature : une lecture de boutès. *Non plus*. 2013. № 4. P. 76–88. URL: <https://www.revistas.usp.br/nonplus/article/view/68088>
12. Schweiger A. Feux: Dictionnaire des œuvres littéraires de langue française (D-J) / sous la dir. J.-P. de Beaumarchais, D. Couty. P. : Bordas, 1994. P. 746–747.
13. Yourcenar M. Apostrophes. *Émission dirigée par Bernard Pivot*. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ina.fr/video/CPB79052553>
14. Yourcenar M. Feux. P. : Editions Gallimard, 1993. 148 p.

Satanovska H., Rudnyeva I., Bieliavska M. Poetics of Corporeality in Collection of Lyrical Essays “Fires” by Marguerite Yourcenar

Summary. The article is devoted to the study of the poetics of corporeal images in the spatial structure of the collection of lyrical essays “Fires” by the French writer Marguerite Yourcenar. Based on the position of the French phenomenologists M. Merleau-Ponty and M. Foucault regarding the combination of the human body with space and time; regarding the bodily aspect as the basis of social existence not only of man, but also of all living organisms, as well as in the study of a number of modern researchers (O. Homilko, F. Shteinbuk, I. Halutskikh, L. Connell, A. Schweiger), the authors analyze the spatial model of the essays and single out numerous corporeal characteristics of spatial images of different functionality.

It was found that at the level of the external space of the text of the collection, physical accentuation can serve as a means of realizing images of landscapes, architectural structures, and everyday objects. At the level of internal space, images of the human body and clothing often serve as a means of characterizing the interpersonal relationships of the characters in the collection, their thoughts and feelings. Mythopoetic and existential boundary images of transition

(death, military battle, flight, darkness, etc.) are often subject to corporeal characterization. Corporeality is also associated with the ancient experience of the corporeality of the general cosmos and with the mythopoetic opposition of life \ death, as well as with the tendency towards desacralization and equating divine beings with humans inherent in the authors of works of philosophical and existential orientation (including M. Yourcenar).

It is proved that the poetic features of bodily images and images of clothing inherent in the spatial structure of the collection “Fires” are an artistic means of embodying the anthropocentric orientation of M. Yourcenar’s creative search, the writer’s desire to reproduce the Renaissance myth, emphasizing the highest value of man and everything inherent in humanity. At the same time, consideration of the current state of research on the category of corporeality within the framework of the space of the artistic text allows us to single out a new and promising direction – the study of corporeality as an aspect of spatiality on the background of the general analysis of space and time in the works of representatives of modern French literature.

Key words: poetics, corporeality, M. Yourcenar, “Fires”, modern French literature, desacralization, images of clothing.